УДК 712.3*712.41/502.75(477.41/.42) https://doi.org/10.31548/forest2021.04.003

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

А. А. ДЗИБА, *кандидат сільськогосподарських наук, доцент*
https://orcid.org/0000-0003-4422-288X, e-mail: orhideya_oncydium@ukr.net
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Проаналізовано формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ) в історичному аспекті. На Українському Поліссі у другій половині XX ст. створено 11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва: два загальнодержавного і дев'ять місцевого значення. Призначення ППСПМ – охорона та збереження найбільш визначних і цінних зразків паркового будівництва з метою їхньої використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Мотивацією до створення ППСПМ було збереження, відтворення та збагачення в умовах Українського Полісся дендрорізноманіття. У парках висаджували технічні, швидкорослі, рідкісні, цінні для лісового та садово-паркового господарства види деревних рослин із подальшим використанням їх із науковою та господарською метою. Частина насаджень у парках були пам'ятними, ювілейними або присвяченими знаменним подіям (річниці Жовтневої революції та дню народження В. І. Леніна). На Українському Поліссі є три парки, що створено на основі наявних дубових насаджень («Клеванський парк», «Парк Антонівка», «Бондарецький»), один – на основі штучних насаджень з Acer platanoides L., Carpinus betulus L., Fraxinus excelsior L., Tilia cordata Mill. («Овруцький»). Три парки культури і відпочинку («Городнянський», «Високівський», «Слов'янський», зокрема лугопарк «Слов'янський»), дитячий парк («Бондарецький»), чотири дендропарки («Дубечненський», «Байрак», «Новоставський парк», «Жорнівський») з часом трансформувались або їм було надано статус ППСПМ. За розміщенням у планувальній структурі населених пунктів виділяють загальноміські, сільські та районні парки. За розмірами є ППСПМ малі, середні, великі з зірчастою, осьовою, віялоподібною, петельною, хрестоподібною та комбінованою планувальною структурами. У чотирьох ППСПМ є штучні та природні водойми, фонтан. П'ять парків є комбінованими (меморіальний та парк культури і відпочинку), де зосереджено меморіальні комплекси, пам'ятники, обеліск. Насадження парків представлені групами, солітерами, алеями, рядовими посадками, живоплотами, іноді гаями та масивами. На території 11 ППСПМ зростає 176 видів деревних рослин, із них 119 занесені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. У чотирьох парках від початку створення збільшилась кількість видів на 75–129 %, у шести парках дендрорізноманіття зменшилось, залишилось від 29 до 87 % видів деревних рослин, серед них 66–94 % дендрораритети. 11 ППСПМ є цінними осередками дендрорізноманіття та унікальних насаджень Українського Полісся, прикладом формування дидактичних, етнографічного, меморіальних, дитячого, культури та відпочинку, комбінованих парків, які потребують подальшої охорони та розширення площі й колекції. Деякі парки потребують реконструкції насаджень.

Ключові слова*: історія, парк, види, планувальна структура.*

Актуальність та аналіз останніх досліджень. Охоронні території є ключовими для збереження біорізноманіття. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (ППСПМ) є частиною природного та штучного ландшафту, де відбуваються зміни внаслідок антропогенних дій, а також під впливом абіотичних та біотичних факторів. Діяльність людини із часом перетворюється на історію, а створені нею ландшафти стають культурною спадщиною. Відновлення та збереження ландшафтів, цінних насаджень і рідкісних видів деревних рослин мають велике значення для майбутніх поколінь (WWF Ukraine, 2020).

На Українському Поліссі було проведено низку досліджень у різних напрямах. Savoskina & Popovych (2019) проаналізували структурний флористичний аналіз видового складу дендросозоекзотів, зокрема вікових дерев, з'ясували роль дендросозоекзотів у ландшафтному фітодизайні, описали історію мережі паркобудівництва. Pokotylova (2018) дослідила екологічну та географічну структури дендрофлори 25 штучних заповідних парків Рівненської області, частина з яких розташована на Українському Поліссі. Kotsun et al. (2010) розглянули історію створення, композиційну побудову, видовий склад ППСПМ Волинського Полісся XIX ст. – «Здоров'я», «Літинський», «Любешівський», «Макаревичівський» та XX ст. – «Дубечне». Klymenko (2010) встановлено сучасний склад видів і культиварів старовинних ППСПМ Полісся «Здоров'я», «Івницький», «Городницький», зроблено розподіл їхньої озелененої площі за типами садово-паркових ландшафтів. Розглянуто історичні особливості формування мережі ППСПМ Українського Полісся протягом XVII–XX ст. (Savoskina, 2015). Досліджено сучасний стан ППСПМ «Байрак» (Волинська область) (Kotsun, Kuzmishyna & Kotsun, 2010), узагальнено результати досліджень видового складу та біоекологічних особливостей *Pinopsida* (Tsikhotska & Kotsun, 2011), розроблено модельну екологічну стежку (Dzyba & Pokotylova, 2016), функціональне зонування та виокремлено цінності парку «Байрак» (Pokotylova & Dzyba, 2016). Проаналізовано стан 14 ППСПМ та їх репрезентативність у Волинській області, серед них вісім парків, що зосереджені на Українському Поліссі: «Байрак», «Дубечненський», «Здоров'я», «Літинський», «Любешівський», «Макаревичевський», «Садиба Липинського», «Слов'янський» (Boiaryn, Voloshyn & Tsos, 2020). На Київському Поліссі досліджено вікові дерева ППСПМ «Жорнівський» (Kushnir, Sukhanova & Snihyr, 2016). На Чернігівському Поліссі проведено порівняльний аналіз дендрофлори ботанічної пам'ятки природи «Сквер Городнянський» та ППСПМ «Городнянський» (Dzyba & Shytiuk, 2015). На Волинському Поліссі досліджено дендрофлору ППСПМ «Клеванський парк» (Dzyba, 2016), в історичному аспекті формування ППСПМ «Новоставський дендропарк» (Dzyba, 2020). Sherstiuk & Popovych (2018) проаналізували репрезентативність автохтонних дендросозофітів на охоронних територіях Українського Полісся, визначили їхню роль у формуванні фітокомпозицій. Отже, на Українському Поліссі комплексного дослідження саме ППСПМ другої половини XX ст. не було проведено. Окрім того, ППСПМ є складовою історичного середовища, які з часом трансформуються, що може призвести до зміни їхньої планувальної структури та дендрорізноманіття, тому нині актуальним є виявлення особливостей формування згаданих ППСПМ упродовж 70 років.

Мета дослідження – виявити особливості формування (історія, планувальна структура, види насаджень, дендрофлора) парків-пам'яток садово-паркового мистецтва другої половини XX ст. Українського Полісся на основі проведеної інвентаризації.

Матеріали та методи досліджень. Застосовано системний підхід і порівняльний аналіз фактичного матеріалу. Дослідження проводили у три етапи. Перший етап – вивчення архівних матеріалів. Другий – рекогносцирувальний, обстеження планувальної структури парків маршрутним методом і групування відповідно до опорної композиції дорожньо-стежкової мережі (осьова, хрестоподібна, зірчаста, віялоподібна, петельна та комбінована) (Rudenko, Elenskaia, Aleksandrov, Herasymchyk & Potaev, 1980). Третій етап – детально-маршрутний, під час якого інвентаризували деревні рослини, уточнювали їхній вид (Spohn & Spohn, 2014; Kokhno et al., 2001), видову назву – відповідно до міжнародної класифікації (World Flora Online, 2021). Види деревних рослин перевіряли на належність їх до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (ЧС МСОП) (The IUCN Red List, 2021). Виокремлювали види зелених насаджень у ППСПМ (алеї, солітери, групи, гаї, масиви, живоплоти) (Bohovaia & Fursova, 1988).

Результати дослідження та їх обговорення. Було досліджено 11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ) Українського Полісся, що створені протягом останніх п'ятдесяти років XX ст. ППСПМ зосереджені у п'яти областях: Волинській («Дубечненський», «Байрак», «Слов'янський»), Рівненській («Новоставський дендропарк», «Клеванський парк», «Парк Антонівка»), Житомирський («Високівський», «Бондарецький», «Овруцький»), Київській («Жорнівський»), Чернігівській («Городнянський») (рис. 1). Серед них ППСПМ «Дубеч-

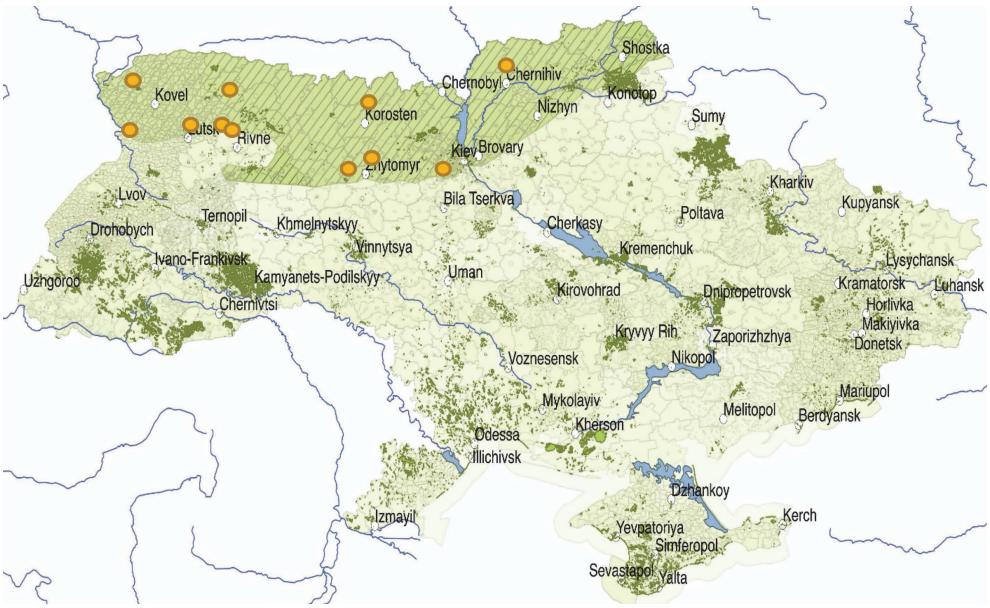

Рис. 1. Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва другої половини XX ст. Українського Полісся

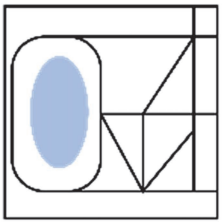

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Zoom Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 2. ППСПМ «Дубечненський»

ненський», «Байрак» – загальнодержавного значення, інші ППСПМ – місцевого значення.

За розміщенням у планувальній структурі населених пунктів це загальноміські, сільські та районні парки. Підходи до створення парків різняться. Виокремлено парки, що створено на основі наявних насаджень, як парки культури і відпочинку, лугопарк, дитячий парк, дендропарки, що з часом трансформувались або яким було надано статус ППСПМ. «Клеванський парк», «Парк Антонівка», «Бондарецький» створено на основі діброви, з метою збереження насаджень *Quercus robur* L. віком понад 100 років, «Овруцький» – на основі штучних насаджень з *Acer platanoides* L., *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., вони слугують нині місцями відпочинку для мешканців громад. «Бондарецький» було трансформовано у дитячий парк на території дитячого табору, нині не функціонує. «Дубечненський», «Байрак», «Новоставський парк», «Жорнівський» – дендропарки, що з часом трансформувались у ППСПМ, причому площа «Новоставського парку» зменшилась у 20 разів. «Високівський», «Городнянський», «Слов'янський» – парки культури і відпочинку, а частина ППСПМ «Слов'янський» є також лугопарком.

ППСПМ «Дубечненський» (с. Дубечне, Ковельський район Волинської області) було створено протягом чотирьох років із 1956 до 1960 рр. за ініціативою заслуженого лісничого України А. Л. Дмитрука (Kotsun et al., 2010). За цей час було висаджено 123 види автохтонних та інтродукованих деревних рослин, зокрема *Chamaecyparis pisifera* Sieb. Zuss., *Catalpa bignonioides* Walter., *Platanus occidentalis* L., *Fagus sylvatica* L. та ін. Статус ППСПМ загальнодержавного значення надано відповідно до Указу Президента України № 715/96 від 20.08.1996 р. (The protection obligation № 24, 2012). Площа становить 2 га (Дубечнівське лісництво, квартал 29, виділ 24 (площа 1,1 га) та квартал 30, виділ 27 (площа 0,9)) (рис. 2, *б*). На території ППСПМ «Дубечненський» є штучна водойма (рис. 2, *в*). Планувальна структура комбінована (рис. 2, *а*). У парку виявлено такі види насаджень: групи, солітери, рядові посадки з *Picea abies* Karst., *Picea engelmannii* Parry ex Engelmann., алеї з *Thuja occidentalis* L., *Chamaecyparis pisifera* Sieb. Zuss., *Tilia cordata* Mill. Нині дендрофлору парку представлено 64 видами деревних рослин (21 родина, 45 родів). 51 вид належить

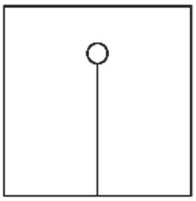

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Googl Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 3. ППСПМ «Бондарецький»

до ЧС МСОП (рис. 6), серед них *Juglans cinerea* L. – до категорії таких, що зникають (EN), *Aesculus hippocastanum* L. – уразливий (VU).

ППСПМ «Бондарецький» (с. Бондарці, Житомирський район Житомирської області). Площа парку становить 1,8 га (Корабельне лісництво, квартал 20, виділ 4 (рис. 3, *б*)). Це колишня ділянка лісових насаджень Корабельного дубового гаю, яку було трансформовано під насадження дитячого парку як місця відпочинку і оздоровлення дітей. Статус ППСПМ надано рішенням Житомирського облвиконкому № 149 від 31.03.1964 р. На початок реконструкції парку (1964 р.) зростав 21 вид деревних рослин, серед яких шість екземплярів 600-річних *Quercus robur* L., 75 екземплярів 100-річних *Quercus robur* L., 40 екземплярів 100-річних *Acer platanoides* L., 50 екземплярів 100-річних *Carpinus betulus* L., п'ять екземплярів *Tilia cordata* Mill., а також *Aesculus hippocastanum* L, *Acer negundo* L, *Picea abies* Karst. (алея) та інші види віком 15–40 років (Passport № 36, 1970).

Нині на території парку зростають 18 видів деревних рослин (вісім родин, 14 родів) віком від 50 років у групах та як солітери *Quercus robur* L., *Carpinus betulus* L. (рис. 3, *в*), *Populus nigra* L. Найстаріші – 430-річні *Quercus robur* L., 170-річні *Carpinus betulus* L. Планувальна структура парку осьова (рис. 3, *а*). 17 видів деревних рослин належить до ЧС МСОП (рис. 6), 14 видів мають категорію низького ризику (LC).

ППСПМ «Овруцький» (м. Овруч, Коростенський район Житомирської області) (рис. 4, *б*). Площа – 1,2 га. Статус ППСПМ надано відповідно до рішення Житомирського облвиконкому № 149 від 31.03.1964 р. (The protection obligation, 2010). На початок створення парку зростало 15 видів деревних рослин. Парк має зірчасту планувальну структуру (рис. 4, *а*), у центрі розташовано фонтан. Насадження представлено групами переважно з *Acer platanoides* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. (рис. 4, *в*), рядовими посадками з *Picea abies* Karst. Вік *Acer platanoides* L., *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L. та деяких *Tilia cordata* Mill. становить 130–180 років. Кількість видів дотепер є незмінною – 15, усі 9 родин і 12 родів належать до ЧС МСОП (рис. 6).

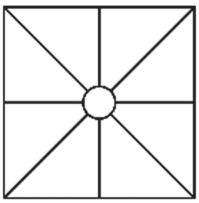

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Zoom Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 4. ППСПМ «Овруцький»

1. Характеристика ППСПМ другої половини XX ст. Українського Полісся

ППСПМ	Площа парку на початок створення	Площа, га	Рік створення, реконструкції	Рік надання статусу	Стиль планування	Наявність водойми, фонтан	Наявність меморіалу, пам'ятника, обеліска, музею	Походження насадження	Види насаджень
Дубечненський	2,0	2,0	1956–1960	1996	к	+	–	ш	гр, а, с, ж
Байрак	13,0	13,0	1975–1977	1996	к	+	+	ш	гр, а, с, ж, г, р
Слов'янський	27,53	27,53	1988	1997	к	+	+	ш	гр, а, с, р, ж
Новоставський дендропарк	30,0	1,5	1967	1972	р	–	– (був)	ш	гр, а, с, ж
Клеванський парк	7,0	7,0	1967	1967	л	–	+	п	гр, м
Парк Антонівка	9,7	9,7	1993	1993	л	–	+	п	гр, м, ж
Високівський	6,55	6,55	1963	1973	р	+	+	ш	гр, а, с
Бондарецький	1,8	1,8	1963	1963	л	–	–	п	гр
Овруцький	1,2	1,2	1964	1964	р	+ (ф)	+	ш	гр, р
Жорнівський	5,2	5,2	1969–1972	1972	к	–	–	ш	гр, ж, с, м
Городнянський	10,0	10,0	1959–1966	1972	р	–	–	ш	гр, а, р, г

Примітка: структура планування – р (регулярна), л (ландшафтна), к (комбінована); походження насаджень – ш (штучне), п – (природнє); види насаджень – гр (групи), а (алеї), с (солітери), р (рядова посадка), ж (живоплоти), г (гай), м (масив); ф – фонтан.

ППСПМ «Парк Антонівка» (с. Антонівка, Вараський район Рівненської області). Площа – 9,7 га. Парк влаштовано на основі насаджень із *Quercus robur* L. віком понад 100 років, із метою їхнього збереження (Passport № 2MSPM, 1995). Створений згідно з рішенням Рівненської облради № 33 від 28.02.1995 р. (Antonova et al., 2008). Нині парк слугує місцем відпочинку мешканців гро-

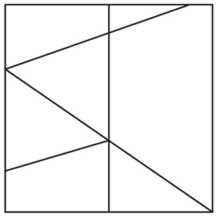

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Bing Maps

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 5. ППСПМ «Парк Антонівка»

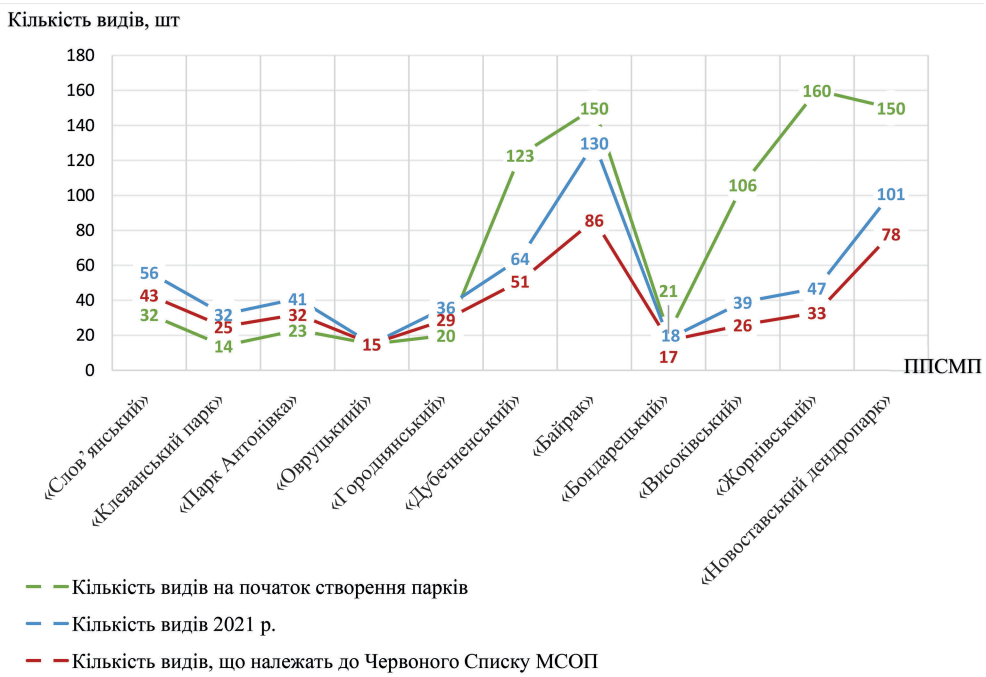

Рис. 6. Динаміка зміни кількості видів у ППСПМ другої половини XX ст.

мади. Планувальна структура комбінована. У південній частині парку є пам'ятник воїнам, загиблим під час Другої світової війни. На території парку трапляються такі види насаджень, як масив, групи, живоплоти (табл. 1). На початок створення парку було 23 види деревних рослин. Нині на території парку зростає 41 вид деревних рослин (15 родин, 29 родів), із яких 32 види належать до ЧС МСОП (рис. 6) (категорія низького ризику (LC) – 31 вид).

ППСПМ «Новоставський дендропарк» (с. Новостав, Рівненський район

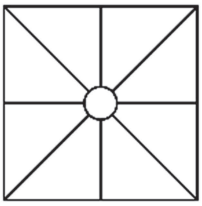

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Zoom Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 7. ППСПМ «Новоставський дендропарк»

Рівненської області) (рис. 7, *б*). Площа – 1,5 га. Створення дендропарку почалось у 1967 р. (Новоставське лісництво, квартал 39, виділ 22). Територія дендропарку охоплювала садибу лісництва з будівлями (0,8 га), тепличнo-парникове господарство (0,2 га), дендропарк (4,0 га), лісовий масив із *Pinus sylvestris* L. понад 100 років (25 га) та малі архітектурні форми. Площа дендропарку становила 30 га. Парк був розбитий на сектори, в яких висаджено групи з *Larix* Mill., *Pinus* L., *Acer* L., *Fraxinus* L., *Juglans* L. Вздовж доріжок влаштовано пам'ятні алеї: «Дружби», «Радості», «Щастя», «Юннатів», «Учасників Всесоюзного семінару» чисті з *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop., *Quercus rubra* L., *Juglans* L. і комбіновані з *Tilia tomentosa Moench.* та *Acer platanoides* L.; *Betula pendula* Roth. та *Picea abies* Karst., *Acer platanoides* L., *Aesculus hippocastanum* L. та *Acer negundo* L., *Tilia cordata* Mill. На перетині доріжок у центрі було встановлено пам'ятник, який із часом прибрали. Статус ППСПМ «Новоставський дендропарк» надано рішенням Рівненського облвиконкому № 317 від 20.06.1972 р. і № 343 від 22.11.1983 р. (Dzyba, 2020). Планувальна структура дендропарку – зірчаста (рис. 7, *а*). На початок створення парку було висаджено 150 видів деревних рослин, деякі з них збереглись донині (рис. 7, *в*). Проте з часом їхня кількість поступово зменшувалась: у 1983 р. – 130 видів, у 2020 р. – 101 вид (24 родини, 57 родів), із них 78 видів належить до ЧС МСОП (66 видів – категорія низького ризику (LC), *Aesculus hippocastanum* L. – категорія уразливий (VU), *Platycladus orientalis* (L.) Franco та *Fraxinus excelsior* L. перебувають майже під загрозою зникнення (NT), *Fraxinus pennsylvanica* Marsh. – під критичною загрозою зникнення (CR), *Juglans cinerea* L., *Malus niedzwetzkyana* Dieck ex Koehne. належать до категорії таких, що зникають (EN), 6 видів – до категорії DD.

ППСПМ «Байрак» (смт Рокині, Луцький район Волинської області). Ініціатор створення дендрологічного парку – П. С. Теслюк (директор Державної сільськогосподарської станції). Проєкт дендропарку було розроблено у 1974 р. Волинським філіалом Діпроміста (автор – В. А. Тупіца) (Kotsun,

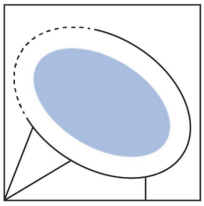

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Zoom Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 8. ППСПМ «Байрак»

Kuzmishyna & Kotsun, 2010). Протягом 1975–1977 рр. було закладено «Рокитнівський дендрологічний парк» на території обласного науково-виробничого об'єднання «Еліта» на площі 13 га та висаджено 250 видів деревних рослин (Pokotylova & Dzyba, 2016). З 1990 р. дотепер ПППСМ «Байрак» охороняється, підпорядкований Музею історії сільського господарства Волині – Скансен і став складовою експозиції просто неба. Статус ППСПМ загальнодержавного значення «Байрак» надано Указом Президента України № 715/96 (додаток 3) від 20.08.1996 р. На території ППСПМ «Байрак» є п'ять садово-паркових ландшафтів: лісовий, лучний, парковий, садовий і регулярний (Dzyba & Pokotylova, 2016). В основі композиційної побудови парку переважає пейзажний стиль, з елементами регулярного у партерній частині (Kotsun, Kuzmishyna & Kotsun, 2010). Основні насадження утворюють масиви лісового та паркового типу, які слугують фоном для груп і солітерів (Tsikhotska & Kotsun, 2011).

Планувальна структура ППСПМ – петельна (рис. 8, *а*, *б*). Насадження представлені, алеями, гаями, солітерами, живоплотами, рядовими посадками, групами (рис. 8, *в*). З початку створення парку кількість видів деревних рослин постійно зменшувалась, зокрема у 2010 р. на території ППСПМ «Байрак» зростали 143 види деревних рослин (Pokotylova & Dzyba, 2016), а нині є 130 видів деревних рослин (30 родин, 73 роди), з яких 86 видів належать до ЧС МСОП.

ППСПМ «Слов'янський» (м. Володимир-Волинський, Володимир-Волинський район Волинської області). У 1988 р. створено парк «Слов'янський» (проєкт розроблено Львівською проєктно-реставраційною майстернею з реставрації пам'ятників історії і культури) на території низинного (евтрофного) болота на площі 27,53 га, яке є заплавою річки Луга між річками Риловиця і Смочче. У верхній частині парку, що прилягає до заплави річки на площі 10,2 га, влаштовано парк культури і відпочинку, в іншій частині – лугопарк (перебуває у природному стані). Пішохідні доріжки – переважно з піску, тож вони не впливають на природний стан і рослинний світ цієї території. У 1988 р. споруджено «Княжу алею», встановлено скульптури давньоруських князів. У парку є також пам'ятник Т. Г. Шевченку. Статус ППСПМ надано відповідно до рішення обласної ради № 12/4 від 04.11.1997 р. На території парку діють два «Слов'янські джерела» (пам'ятки при-

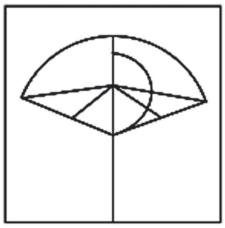

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Zoom Earth

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 9. ППСПМ «Слов'янський»

роди місцевого значення, рішення облвиконкому № 134 від 18.03.1982 р.) (Regulations, 1999).

Планувальна структура ППСПМ «Слов'янський» – комбінована (осьова та віялоподібна) (рис. 9, *а*, *б*). На території є такі види насаджень: алеї, групи (рис. 9, *в*), рядові посадки, солітери, живоплоти (табл. 1). Нині зростають 56 видів деревних рослин (*Thuja occidentalis* L., *Larix decidua* Mill., *Larix kaempferi* (Lamb.) Carrière., *Fraxinus angustifolia* Vahl., *Cercidiphyllum japonicum* Siebold & Zucc. ex J. J. Hoffm. & J. H. Schult.bis., *Juglans regia* L. та ін.). 43 види –належать до ЧС МСОП (рис. 6), із них 37 видів мають категорію низького ризику (LC).

ППСПМ «Клеванський парк» (смт Клевань, Рівненський район Рівненської області). Площа – 7 га. Клеванський парк у 1967 р. взято під охорону на основі рішення виконавчого комітету Рівненської обласної ради народних депутатів № 818 від 10.10.1967 р., № 317 від 20.06.1972 р., № 343 від 22.11.1983 р. (додаток № 5) та надано статус ППСПМ. Парк є залишком старої діброви, насадження представлене переважно різновіковими *Quercus robur L.*, найстаріші мають вік 250–300 років. На території розміщено будинок культури, спортивний майданчик, православну церкву, меморіал воїнам, загиблим у Другій світовій війні (Dzyba, 2016) (рис. 10, *в*). Використовують як місце відпочинку. Планувальна структура – віялоподібна (рис. 10, *а*, *б*). У ППСПМ «Клеванський парк» виявлено такі види насаджень: бордюр (*Buxus sempervirens* L.), живопліт (*Caragana arborescens* Lam.), рядові посадки (*Chamaecyparis pisifera* Sieb. et Zucc.та *Thuja occidentalis)*, групи з *Populus simonii* Carr. та *Robinia pseudoacacia* L., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia cordata* Mill. та інші. У 1967 році зростало 14 видів деревних рослин. Нині дендрофлора ППСПМ «Клеванський парк» представлена 33 видами, одним гібридом деревних рослин (15 родин, 27 родів), із них 25 видів віднесено до ЧС МСОП (рис. 6).

ППСПМ «Жорнівський» (с. Жорнівка, Фастівський район Київської області). Площа – 5,2 га. Дендропарк «Ювілейний» заклав протягом 1969–1972 рр. лісничий В. С. Галицький за проєктом наукового співробітника Боярської лісової дослідної станції (ЛДС) І. Н. Гегельського у Жорнівсько-

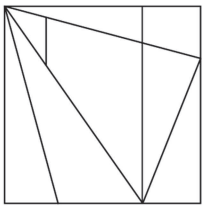

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Bing Maps

в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 10. ППСПМ «Клеванський парк»

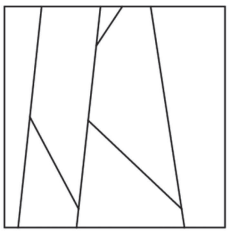

а) схема планування парку

б) сучасний стан парку, зображення Googl Maps

Рис. 11. ППСПМ «Жорнівський»

му лісництві Боярської ЛДС (квартал 55, виділ 8, 9, квартал 56, виділ 1) (Kushnir, Sukhanova & Snihyr, 2016). У парку створено пам'ятні каскади: «Київський», «Комсомольський», «Айсбергів», «Земля-місяць» та «Любові» (Sukhanova & Snihyr, 2015). Статус ППСПМ «Жорнівський» надано відповідно до рішення Київської обласної Ради трудящих № 118 від 28.02.1972 р. (Vasyliuk et al., 2012). Має віялоподібну планувальну структуру (рис. 11, *а*, *б*). На початок влаштування парку зростало 160 видів деревних рослин, проте з часом їхня кількість зменшилась і нині становить 47 видів (19 родин, 33 роди), із яких 33 види належать до ЧС МСОП (рис. 6). Насадження представлені масивами, групами, солітерами, живоплотами (табл. 1).

ППСПМ «Високівський» (с. Високе, Житомирський район Житомирської області). Площа становить 6,55 га (Passport № 69, 1974). Парк закладено як меморіальний 25 жовтня 1963 р. (нині є місцем відпочинку мешканців громади) за проєктом С. К. Букатої та В. М. Хапчука. У 1963 р. було висаджено 106 видів деревних рослин (*Quercus robur* L., *Quercus rubra* L., *Salix babylonica* L., *Juglans regia* L., *Juglans manshurica* Maxim., *Juglans manshurica* Maxim., *Cotinus coggygria* Scop., *Populus alba* L. та ін.). Парк має пониження на північному заході, де утворено водойму площею 1,55 га (рис. 12, *в*), в центрі якої острів (рис. 12, *б*). У центрі парку встановлено обеліск, на якому нанесено список мешканців села, які заги-

а) схема планування парку б) сучасний стан парку, зображення Bing Maps в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 12. ППСПМ «Високівський»

а) схема планування парку б) сучасний стан парку, зображення Googl Earth в) фрагмент парку, фото автора

Рис. 13. ППСПМ «Городнянський»

нули у часи Другої світової війни. З протилежної сторони водойми було висаджено алею з *Populus nigra* var. *italica* Münchh., цифру 50 та зірку з *Picea abies* Karst., які на сьогодні збереглися лише фрагментарно. Статус ППСПМ надано рішенням Житомирського облвиконкому № 505 від 29.12.1974 р. (Passport № 69, 1974). Планувальна структура ППСПМ – хрестоподібна (рис. 12, *а*). Нині у ППСПМ «Високівський» зростають 39 видів деревних рослин (18 родин, 27 родів), 26 із яких належать до ЧС МСОП (рис. 6). Насадження представлені солітерами, групами, алеями (табл. 1).

ППСПМ «Городнянський» (м. Городня, Чернігівський район Чернігівської області) почали створювати у 1959 р. на площі 10 га для відпочинку мешканців міста. Ініціатором створення парку був В. І. Конон. Розроблення планувальної структури парку та його реалізацію проводили під керівництвом П. О. Дольского за участю К. Т. Чорного, директора школи-інтернату І. Н. Осипенка та його вихованців. Парк прямокутної форми (рис. 13, *б*) було розбито на вісім секторів (рис. 13, *а*), у центрі була галявина діаметром 100 м, площею – 1,0 га (збереглась донині, рис. 13, *в*). Протягом двох років було висаджено алеї вздовж секторів і рядову посадку з *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. навколо галявини, вздовж північної і західної меж парку – алею з *Populus nigra* L. У 1960–1961 рр. у 2 і 3 секторах висажено *Pinus sylvestris* L., в 4 і 6 секторах – *Picea abies* (L.) Karst., 5 і 8 – *Betula pendula* Roth.

Із 1963 до 1966 р. проводили доповнення насаджень. У 1966 р. у парку

зростало 20 видів деревних рослин. Надалі проводили ювілейні посадки в 1967 (висаджено 50 дерев *Quercus rubra* L.), 1970 (100 екземплярів *Acer platanoides* L.) та 1975 рр. (30 екземплярів *Quercus robur* L.). У 1978 р. парку було надано статус ППСПМ (рішення Чернігівського облвиконкому № 529 від 04.12.1978 р.). У 1981 р. у парку налічувалось 37 видів деревних рослин (Dzyba & Shytiuk, 2015). Планувальна структура парку регулярна, зірчаста. Насадження представлені алеями, рядовими посадками, гаями, групами. Нині на території парку зростають 36 видів (28 родів, 15 родин), хвойні – малопоширені й представлені *Picea abies* Karst*., Pinus sylvestris* L. та *Larix decidua* Mill. (п'ять екземплярів). До ЧС МСОП належить 29 видів (рис. 6), серед них *Aesculus hippocastanum* L. – категорія уразливий (VU), *Fraxinus excelsior* L. – майже під загрозою зникнення (NT), *Juglans cinerea* L. – такі, що зникають (EN).

Отже, на території 11 ППСПМ зростають 176 видів деревних рослин, із них 119 видів занесено до ЧС МСОП (57 % – категорія Least Concern (LC)) (Dzyba, 2021). У чотирьох парках від початку створення донині збільшилась кількість видів на 75–129 %, кількість дендрораритетів становить 77–81 %. У шести парках дендрорізноманіття зменшилось на 13–71 %, залишилось від 29 до 87 % видів деревних рослин, серед них 66–94 % – дендрораритети. Результати засвідчують цінність ППСПМ Українського Полісся і необхідність поповнення колекцій деревних рослин.

Висновки і перспективи. ППСПМ, що створені протягом другої половини XX ст., розташовані нерівномірно на Українському Поліссі. По три ППСПМ представлено у Волинській, Рівненській, Житомирській областях і лише по одному – у Київській та Чернігівській областях. Три ППСПМ створені на основі природних дубових насаджень, «Овруцький» – на основі штучних насаджень. Інші сім парків були заново влаштовані з автохтонних та інтродукованих видів деревних рослин. Вони мають регулярний, ландшафтний і комбінованій стилі планування, за розмірами – малі, середні, великі з зірчастими, осьовими, віялоподібними, петельною, хрестоподібними та комбінованими планувальними структурами. На території чотирьох ППСПМ є водойми та меморіальні комплекси, пам'ятники, обеліск на честь загиблих у Другій світовій війні. На території ППСПМ «Слов'янський» влаштовано пам'ятник Т. Г. Шевченку та пам'ятну «Княжу алею». На території ППСПМ «Байрак» створено Музей історії сільського господарства Волині – Скансен. На території 11 ППСПМ зростають 176 видів деревних рослин, із них 119 занесені до ЧС МСОП.

11 ППСПМ є цінними осередками дендрорізноманіття та унікальних насаджень Українського Полісся, прикладом формування дидактичних, етнографічного, меморіальних, дитячого, культури та відпочинку, комбінованих парків, які потребують подальшої охорони та розширення площі й колекції. Деякі парки потребують реконструкції насаджень.

Список літератури

Antonova, N. M., Bachuk, V. A., Bertash, B. M., Brovko, H. I., Voloshynova, O. V., Holovko, O. V., ... Yakovyshyna, M. S. (2008). *Nature Reserve Fund of Rivne Region*. Rivne: Volynski Oberehy [in Ukrainian].

Bohovaia, I. O., & Fursova, L. M. (1988). *Landscape art*. Moscow: Ahropromizdat [in Russian].

Boiaryn, M. V., Voloshyn, V. U., Tsos. O. O. (2020). Man-made objects of the nature

reserve fund – park-monuments of landscape art and their representativeness in the Volyn region. *Man and Environment. Issues of Neoecology*, *34*, 133–140. https://doi.org/10.26565/1992-4224-2020-34-13

Dzyba, A. A. (2021). The park monuments of landscape art of 60-90 years of the 20th century of Ukrainian Polissya – valuable center of dendrorarities. In*"Current and future of mid-latitude ecotone forests": International scientific-practical conference,* 14. Kyiv [in Ukrainian].

Dzyba, A. A., & Shytiuk, E. P. (2015). Comparative analysis of the dendroflora of some specially protected areas of the Chernihiv region (on the example of BNM, PMLA Gorodnya city). *Actual problems of the forestry complex: collection of scientific papers of the Bryansk State Engineering and Technology Academy*, 43*,* 130–133 [in Ukrainian].

Dzyba, A. A. (2016). Dendroflora of the park-monument of landscape art "Klevanskyi Park". *Current trends in conservation, restoration and enrichment of phytodiversity of botanical gardens and arboretums: International scientific conference dedicated to the 70th anniversary of the dendrological park "Alexandria", a scientific institution of the NAS of Ukraine,*120-122. Bila Tserkva.

Dzyba, A. A. (2020). Formation of the park-monument of landscape art "Novostavskyi dendropark". *Research of forest and urban ecosystems for sustainable development: International scientific-practical conference*, 95-97. Kyiv.

Dzyba, A. A., & Pokotylova, K. H. (2016). The model of the ecological path of the park-monument of landscape art "Bayrak". *Scientific Bulletin of UNFU*, *26.7*, 71–77.

Klymenko, Yu. A. (2010). The dynamics of species and cultivars quantity and the description of landscapes of ancient memorial parks of national significance in Ukrainian Polissya and Forest-Steppe. *Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, *74* (1), 284–295 [in Ukrainian].

Kokhno, M. A., Hordiienko, V. I., Zakharenko, H. S., Kolesnichenko, O. M., Kuznetsov, S. I., Lohhinov, V. B., & Chupryna, P. Y. (2001). *The dendroflora of Ukraine. Wild and cultivated trees and shrubs. Gymnospermae*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Kotsun, L. O., Kuzmishyna, I. I., & Kotsun, B. B. (2010). Current condition of park-monument of state significance "Bajrak" (Volyn Region). *Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka Volyn National University*, *12*, 99–101 [in Ukrainian].

Kotsun, L. O., Voitiuk, V. P., Kuzmishyna, I. I., & Lisovska, T. P. (2010). Parks-monuments of landscape art of Volyn Polissya. *Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, *74* (1), 308–314 [in Ukrainian].

Kushnir, A. I., Sukhanova, O. A., Snihyr, Yu. Yu. (2016). Century-old trees of the park-monuments of landscape art "Zhornivskyi" and perspectives of their use for the formation of compositions. *Scientific Bulletin of UNFU*, *26.3*, 112–118 [in Ukrainian].

Passport № 2MSPM of the park-monuments of landscape art of local significance "Park Antonivka" dated 30.05.1995. (1995). Rivne [in Ukrainian].

Passport № 36 of the natural monuments of local significance Bondaretskyi Park dated 05.05.1970. (1970). Zhytomyr [in Ukrainian].

Passport № 69 of the natural monuments of local significance Vysokskyi park. (1974). Zhytomyr [in Ukrainian].

Pokotylova, K. H. (2018). Ecological and geographical analysis of dendroflora of man-made protected parks of Rivne region. *Ecological Sciences*, *4* (23), 134–139 [in Ukrainian].

Pokotylova, K. H., & Dzyba, A. A. (2016). Functional zoning and value of the park-monument of landscape art "Bayrak" (Volyn region). *Scientific Bulletin of the NULES of Ukraine. Forestry and ornamental horticulture*, *238*, 184–195 [in Ukrainian].

Regulations on the park-monument of landscape art of local significance "Slavyanskyi" Volodymyr-Volynskyi of Volyn region: approved by the head of the State Department of Ecological Safety in Volyn region, R. Migas, chairman of Volodymyr-Volyn city council, V. Saganyuk, head production management of public utilities, M. Shostak. (1999). Volodymyr-Volynskyi [in Ukrainian].

Rudenko, I. N., Elenskaia, N. A., Aleksandrov, S. B., Herasymchyk, E. Ya., & Potaev, H. A. (1980). *Park Design Guide*. Minsk: Polymya [in Russian].

Savoskina, A. M. (2015). History of formation and current state of the network of parks-monuments of landscape art of Ukrainian Polissya. *Scientific Bulletin of the NULES of Ukraine. Forestry and ornamental horticulture*, *219*, 255–261 [in Ukrainian].

Savoskina, A. M., & Popovych, S. Yu. (2019). *Rare dendrosozoexotics species of broadleaf forest zone of Ukraine.* Kyiv: Ltd. "CP «Komprint»" [in Ukrainian].

Sherstiuk, M. Yu., & Popovych, S. Yu. (2018). *Reserved autochthonous dendrosozophits of Ukrainian Polissya*. Kyiv: Ltd. "CP «Komprint»" [in Ukrainian].

Spohn, M., & Spohn, R. (2011). *Cosmos Tree Guide Europe*. Stuttgart: Kosmos.

Sukhanova, O. A., & Snihyr, Yu. Yu. (2015). History of creation and stages of development of the park-monument of landscape art of local significance "Zhornivskyi". *Bioresources of forest and urban ecosystems: reproduction, conservation and sustainable use:*

International scientific-practical conference, 153-154. Kyiv [in Ukrainian].

The protection obligation № 24 of the park-monuments of landscape art of national importance "Dubechnenskyi" dated 25.12.2012: approved by the First Deputy Head of the State Department of Environmental Protection in the Volyn region Romaniuk O. V. (2012). Lutsk [in Ukrainian].

The protection obligation of 31.05.2010 of the park-monument of landscape art "Ovrutskyi" was approved by the head of the state department of environmental protection in the Zhytomyr region Hrynchuk S. I. (2010). Zhytomyr [in Ukrainian].

Tsikhotska, V.-V. V., & Kotsun, L. O. (2011). Conifers in the greenery of the park-monuments of national importance "Bayrak" (Volyn region). *Nature of Western Polissya and adjacent territories*, *2* (8), 113–116 [in Ukrainian].

Vasyliuk, O., Kostiushyn, V., Norenko, K., Plyha, A., Prekrasna, Ye., Kolomytsev, H., & Fatikova, M. (2012). *Nature Reserve Fund of Kyiv Region*. Kyiv: NETSU. [in Ukrainian].

WWF Ukraine 2020. Review of the state of the environment and risks for people and business. Ukraine. 2020. 9 p. Available at https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/_2020____web.pdf [in Ukrainian].

Dzyba A. A.

FEATURES OF FORMATION OF PARKS-MONUMENTS OF LANSCAPE ART OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY OF UKRAINIAN POLISSIA

The formation of park-monuments of landscape art was analyzed from a historical perspective. In the second half of the twentieth century, two national and nine local park-monuments of landscape art were created in Ukrainian Polissya. The purpose of PMLA is the protection and the preservation of the most prominent and valuable examples of park construction in order to use them for aesthetic, educational, scientific, environmental and health purposes. By the placement in the planning structure of inhabited localities are defined city, village and district parks. The motivation for the creation of parks was the preservation, reproduction and enrichment of tree diversity in the conditions of the Ukrainian Polissya. In the parks were planted technical, fast-growing, rare species, and species of woody plants valuable for forestry and landscape gardening with their subsequent use for scientific and economic purposes. Some of the plantations in the parks were memorable, anniversary, or dedicated to significant events (the anniversary of the October Revolution and the birthday of V.I. Lenin). In Ukrainian Polissya, there are three parks created on the basis of existing oak plantations "Klevanskyi Park", "Park Antonivka", "Bondaretskyi"); one - on the basis of man-made plantations with Acer platanoides L., Carpinus betulus L., Fraxinus excelsior L., Tilia cordata Mill. ("Ovrutskyi"); three parks of culture and recreation ("Horodnianskyi", "Vysokivskyi", "Slovianskyi") including a meadow park ("Slovianskyi"), a children's park ("Bondaretskyi"), three arboretums ("Dubechnenskyi", "Bairak", "Novostavskyi dendropark", "Zhornivskyi"), which were transformed over time, or which were granted the status of PMLA. By the size, PMLA were small, medium, and large with star, axial, fan, loop, cross-shaped and combined planning structures. In four PMLA, there were man-made and natural reservoirs, and a fountain. Five parks were combined (memorial and park of culture and rest); there were concentrated memorial complexes, monuments, and an obelisk. Plantings of parks are represented by groups, solitairs, alleys, ordinary plantings, hedges, and sometimes by groves and massifs. On the territory of 11 PMLA grew 178 species of woody plants, with 121 of them being included to the IUCN Red List. In 4 parks, since their creation the number of species increased by 75–129%; in 6 parks tree diversity decreased, with 29 to 87% of tree plant species remaining, among them 66–94% of trees were rare. 11 PMLA are valuable centers of tree diversity and unique plantings of Ukrainian Polissya; and an example of the formation of didactic, ethnographic, memorial, children's, culture and recreation, and combined parks that need further protection and expansion of the area and collection. Some parks are in need of planting reconstruction.

Keywords: *history, park, see, planning structure.*

Отримано: 2021-11-20